Mariusz Balcerek

Na pamiątkę wspólnej kozy w Hausvogtei

Materiał jest prezentowany na prawach licencji Creative Commons: Uznanie autorstwa-Na tych samych warunkach 4.0 międzynarodowe (CC BY-SA).

Agenda

- Projekt
- Powstanie styczniowe, proces w 1864 roku i Hausvogtei
- Pamiętnik księdza Cypriana Jarochowskiego
- Pamiętnik Józefa Matuszewskiego
- Pamiętnik Matuszewskiego w Książnicy
- Podsumowanie

Projekt

Pamiętniki z aresztu
w Hausvogtei. Imienniki
księdza Cypriana
Jarochowskiego i Józefa
Matuszewskiego

Mariusz Balcerek

WOJEWÓDZKA BIBLIOTEKA PUBLICZNA –
BIBLIOTEKA KOPERNIKAŃSKA W TORUNIU

ABSTRACT

Diaries from the arrest in Hausvogtei. Namesakes of the priest Cyprian Jarochowski and Józef Matuszewski

Aim: This article aims to provide researchers unknown diaries from the time of the January Uprising. Within this framework, we will discuss their content and will try to identify the people who signed up to them. We will also take a closer look at the circumstances in which one of them went to the Toruń library. Research method: Analysis of manuscripts and review of the literature. Results/Conclusions: The namesakes presented are interesting souvenirs after the participation of Poles from the Prussian partition in the January Uprising. The fact that they were kept in the Hausvogtei detention facility in Berlin testifies to the level of freedom in the Prussian penitentiary system. They can be an excellent source for research on the specificity of prison life, and its exceptional circumstances, which was the show trial in 1864.

KEY WORDS:

SŁOWA KLUCZOWE:

Pierwsza strona artykułu o pamiętnikach
z aresztu w Hausvogtei
(Balcerek 2018)

Projekt

Dofinansowano ze środków Muzeum Historii Polski w Warszawie w ramach programu „Patriotyzm Jutra” Edycja 2024.

Projekt

Dofinansowano ze środków Muzeum Historii Polski w Warszawie w ramach programu „Patriotyzm Jutra” Edycja 2024.

Tytuł projektu: „Na pamiątkę wspólnej kozy w Hausvogtei”

Projekt realizowany w roku 2024

Wartość projektu: 28 000 zł

Kwota dofinansowania z Muzeum Historii Polski w Warszawie: 23 000 zł

Wkład własny: 5 000 zł

Projekt

„Głównym celem projektu jest upamiętnienie powstańców styczniowych z zaboru pruskiego, którzy za swoją działalność niepodległościową byli przetrzymywani i sądzeni w berlińskim areszcie Hausvogtei” (Wniosek).

1. Wystawa posterowa (10 dwustronnych plansz).
2. Katalog wystawy (24 strony i okładka, 1000 egzemplarzy).
3. Wykłady poświęcone pamiętnikom z Książnicy.

Projekt

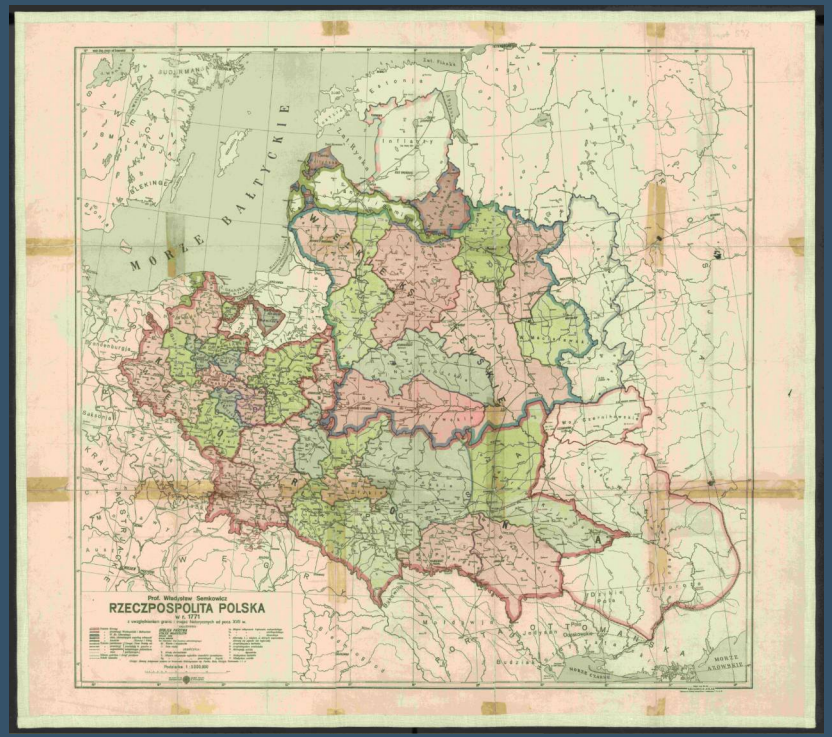
- Dr Mariusz Balcerek, pracownik Książnicy, koordynator zadania, redaktor wystawy i katalogu oraz prelegent na prezentacji
- Marek Ospalski, pracownik Książnicy, promotor zadania
- Tomasz Dorawa, pracownik Książnicy, dygitalizacja sztambuchów
- Dr Michał Targowski, pracownik UMK, wiceprezes To-Mi-To, konsultant merytoryczny
- Kamil Snochowski, grafik, wykonawca projektu wystawy, katalogu i materiałów promocyjnych
- Wolontariusze: Sandra Blokowska-Ciak, Agnieszka Ignaszak, Emilia Raczkowska i Kinga Siuda.

Projekt

Na pamiątkę
wspólnej kozy
w Hausvogtei

Na pamiątkę
wspólnej kozy
w Hausvogtei
KATALOG
WYSTAWY
Polen

Powstanie styczniowe

Mapa historyczna Rzeczypospolitej z roku 1771

(Semkowicz 1925)

Proces w 1864 roku

NAZWY: „polski” lub „berliński proces”

CZAS: 7 lipca – 23 grudnia 1864 roku

MIEJSCE: Berlin, Areszt Hausvogtei

LICZBA OSKARŻONYCH: 149

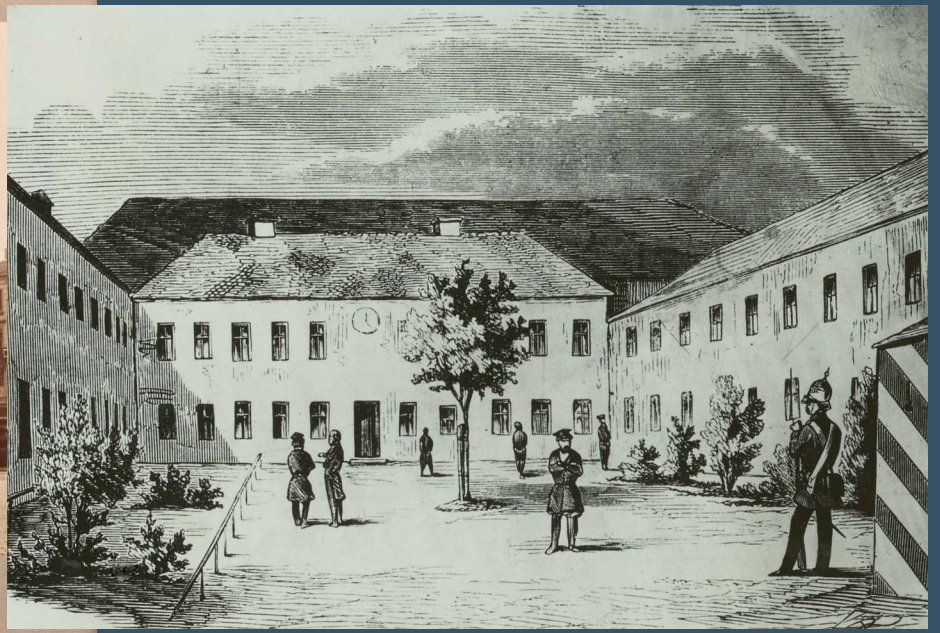
ZARZUT: zdrada stanu i dążenie do odzyskania ziem należących do Rzeczypospolitej w 1771 roku

DECYZJA SĄDU:

- 11 zaocznych wyroków śmierci;
- 27 wyroków pozbawienia wolności na okres 1–2 lat (na poczet kary uznano wcześniejszy pobyt w areszcie).

Hausvogtei

Po lewej stronie: Hausvogtei w 188; po prawej: dziedziniec aresztu w pierwszej połowie XIX wieku

(Schwartz 1889; Die Hausvogtei in Berlin 1848)

Pamiętnik Jarochowskiego

WYMIARY: 21,5 × 14 cm

OPRAWA: skóra koloru ciemnobrązowego

STAN ZACHOWANIA: dobry

LICZBA KART: 80

LICZBA WPISÓW: 69

PIERWSZY WPIS: 13 sierpnia 1863 roku

OSTATNI WPIS: 3 września 1863 roku

CHARAKTERYSTYKA WPISÓW:

- dominuje język polski, sporadycznie pojawia się język łaciński, niemiecki i francuski;
- w 12 przypadkach aresztanci podali numery swoich celi;
- 17 przypadkach aresztanci podali swoje miejsca pochodzenia;
- w jednym przypadku aresztant podał powód aresztowania (Jan Dyament).

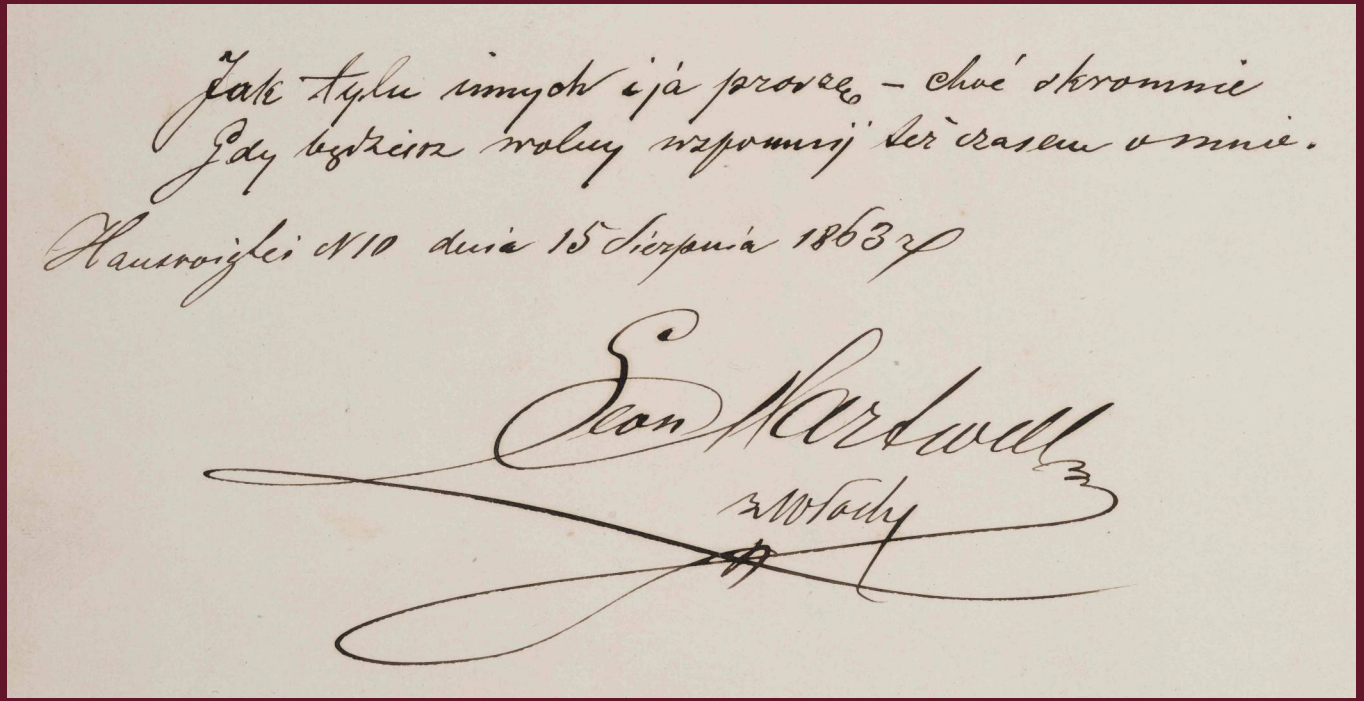

Pamiętnik Jarochowskiego

Cyprian Wojciech Jarochowski urodził się 12 kwietnia 1831 roku w Sokolnikach Małych (powiat szamotulski), położonych około 30 km na północny zachód od Poznania, w rodzinie Cypriana Łukasza i Konstancji z Trąmpczyńskich.
Kształcił się w Poznaniu.
W 1856 roku otrzymał święcenia kapłańskie i został wikarym w Krobi, położonej prawie 30 km
na wschód od Leszna. Tam miał pierwszy raz wejść w konflikt z władzami pruskimi. W 1856 roku Cyprian Jarochowski został proboszczem w Pogorzeli, ponad 16 km na południowy wschód od Gostynina. Tam aktywnie działał na rzecz Polski i Polaków, co ponownie doprowadziło do konfliktu z miejscowymi władzami pruskimi.
Po wybuchu powstania styczniowego, ksiądz Cyprian zaangażował się w pomoc powstańcom, m.in.: pełnił funkcję komisarza cywilnego w powiecie krotoszyńskim, organizował wsparcie dla gen. Edwarda Taczanowskiego, a nawet wybrał się w niebezpieczną misję do Galicji. Za tę działalność został oskarżony o zdradę stanu i uwięziony w Hausvogtei.
W polskim procesie prokurator żądał dla niego kary pozbawienia wolności na 15 lat. Ostatecznie
otrzymał wyrok 15 miesięcy więzienia w twierdzy Ehrenbreitstein (niedaleko Koblencji).
Ksiądz Cyprian wyszedł na wolność 25 września 1866 roku. W tym samym roku został proboszczem w Pępowie, położonym około 10 km na południowy zachód od Pogorzeli. Zmarł w 1898 roku.
(Bogusławski 2010, 11)

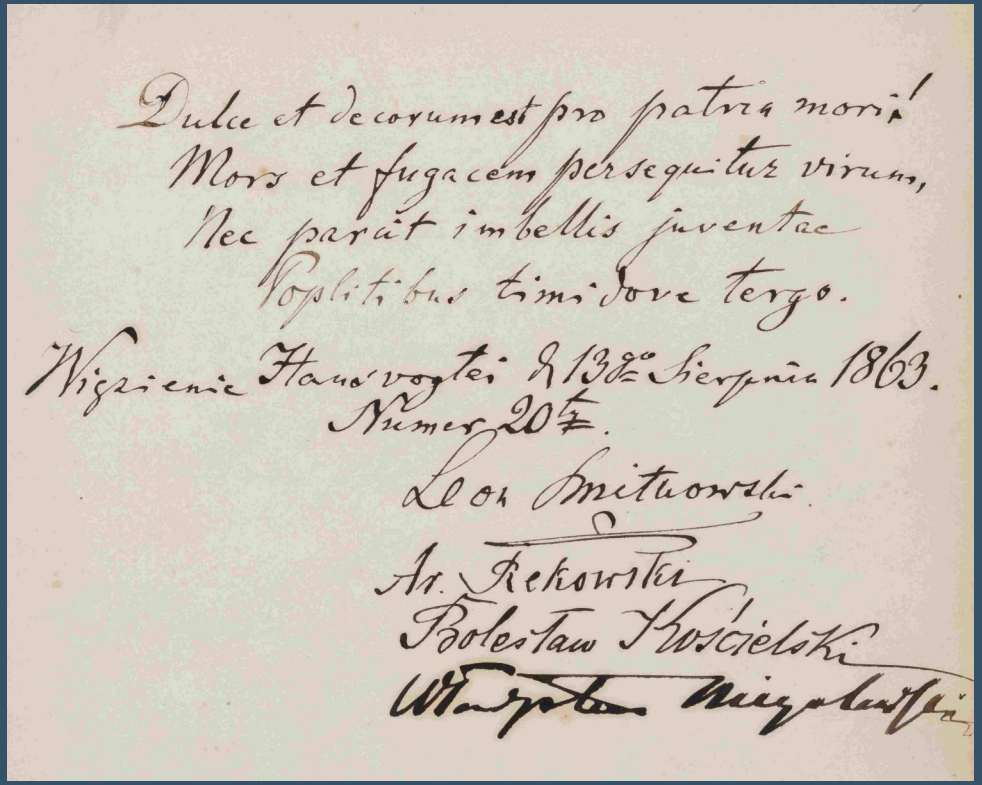
Pamiętnik Jarochowskiego

Wpis Leona Martwella z 16 sierpnia 1863 roku

(Jarochowski 1863, 13)

Pamiętnik Jarochowskiego

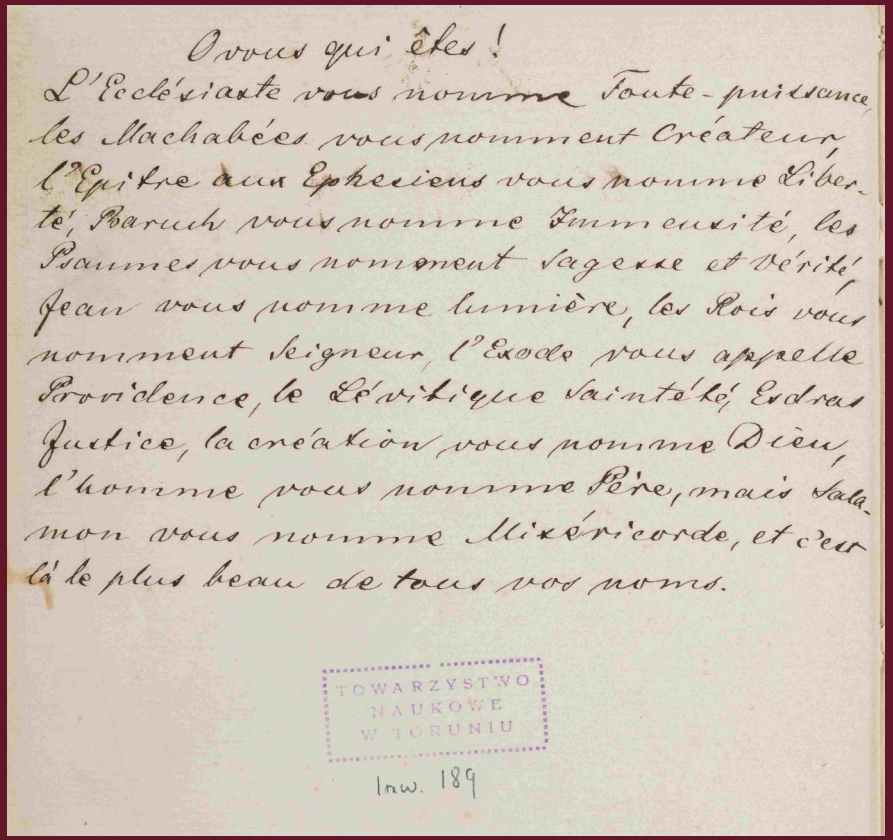

Jak słodko i zaszczytnie jest umrzeć
za ojczyznę. Biada trwożnej młodzi:
śmierć nie oszczędza – najchętniej
w grzbiety i lędźwie godzi.
Tłumaczenie Stefana Gołębiowskiego
(Horatius Flaccus 1980, 1: 149).

Wpisy Leona Smitkowskiego, Artakserksesa Romana Rekowskiego, Bolesława Kościelskiego i Władysława Niegolewskiego, z 13 sierpnia 1863 roku

(Jarochowski 1863, 5)

Pamiętnik Jarochowskiego

O vous qui êtes !
L'Ecclésiaste vous nomme Toute-puissance,
les Machabées vous nomment Créateur,
l'Epître aux Ephesiens vous nomme Liberté,
Baruch vous nomme Immensité, les
Psaumes vous nomment Sagesse et Vérité,
Jean vous nomme lumière, les Rois vous
nomment Seigneur, l'Exode vous appelle
Providence, le Lévitique Sainteté, Esdras
Justice, la création vous nomme Dieu,
l'homme vous nomme Père, mais Sala-
mon vous nomme Miséricorde, et c'est
là le plus beau de tous vos noms.
TOWARZYSTWO NAUKOWE W TORUNIU
Inw. 189

Powieść *Nędznicy* (*Les Misérables*) Victora Hugo ukazała się w 1862 roku. W tym samym roku ukazał się jej polski przekład. Praca ta mogła być znana aresztantom. Fragment powieści został wpisany na ostatniej stronie pamiętnika księdza Cypriana bez daty i dedykacji.

Pamiętnik Matuszewskiego

WYMIARY: 21,5 × 14 cm
OPRAWA: skóra koloru czarnego
STAN ZACHOWANIA: wymaga konserwacji
LICZBA KART: 30
LICZBA WPISÓW: 48
PIERWSZY WPIS: 26 sierpnia 1863 roku
OSTATNI WPIS: 5 stycznia 1864 roku
CHARAKTERYSTYKA WPISÓW:

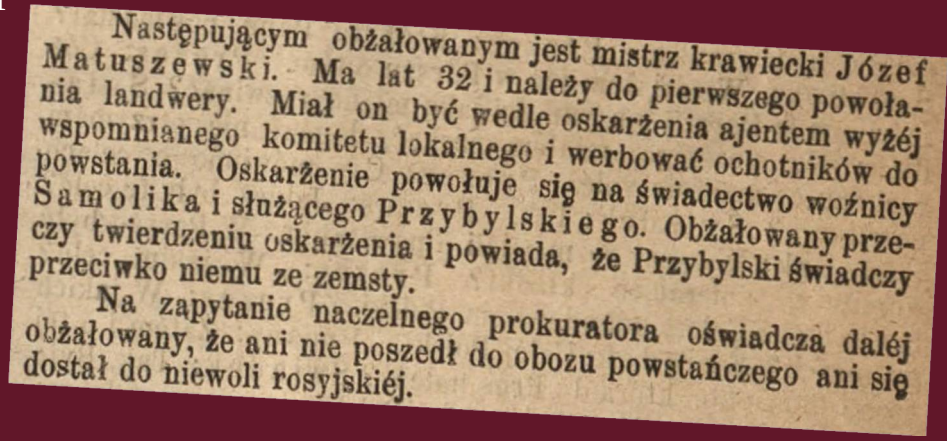
- dominuje język polski;
- brak chronologicznej kolejności wpisów (np. wpis Stanisława Maciejewskiego
- z 28 sierpnia 1863 roku znajdujący się na ostatniej stronie);
- w 2 przypadkach aresztanci podali numery swoich celi;
- w 11 przypadkach aresztanci podali swoje miejsca pochodzenia;
- informacja o wcześniejszym, wspólnym z Matuszewskim, pobycie w poznańskiej cytadeli na Winiarach (Stanisław Sczaniecki).

Pamiętnik Matuszewskiego

Józef Matuszewski urodził się w 1831 roku. Na jego temat stosunkowo mało wiemy. Mieszkał w Poznaniu, gdzie wykonywał zawód krawca.
W latach 1857–1859 służył w 10. Pułku Piechoty (10. Infanterie-Regiment), którego sztab oraz 1. i 2. batalion stacjonowały w Poznaniu, a batalion fizylierów w Rawiczu.

Jak poinformował „Dziennik Poznański” w wydaniu z 11 czerwca 1863 roku, 9 czerwca Józef Matuszewski został zaaresztowany, prawdopodobnie pod zarzutem zdrady stanu. Pierwotnie znalazł się w poznańskiej cytadeli, „na Winiarach” (gdzie przybywał razem ze Stanisławem Sczanieckiem), a później wylądował w berlińskim Hausvogtei.
Podczas polskiego procesu pruska prokuratura nie udowodniła mu winy i Józef został uniewinniony. Po wszystkim wrócił do Poznania. W wyniku długiego przebywania w aresztach pogorszył mu się wzrok.

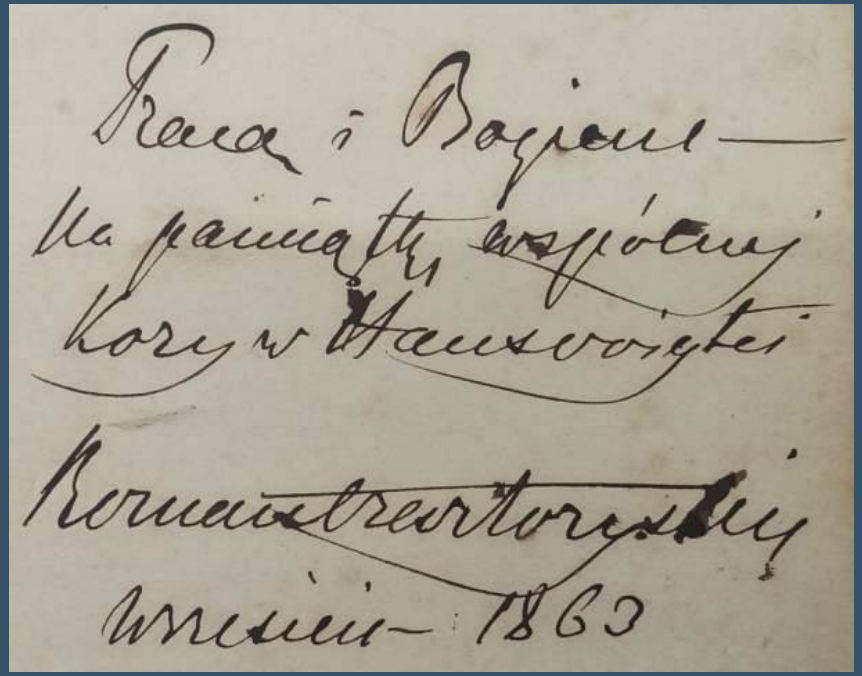

Następującym obżałowanym jest mistrz krawiecki Józef Matuszewski. Ma lat 32 i należy do pierwszego powołania landwery. Miał on być wedle oskarżenia ajentem wyżéj wspomnianego komitetu lokalnego i werbować ochotników do powstania. Oskarżenie powołuje się na świadectwo woźnicy Samolika i służącego Przybylskiego. Obżałowany przeczy twierdzeniu oskarżenia i powiada, że Przybylski świadczy przeciwko niemu ze zemsty.

Na zapytanie naczelnego prokuratora oświadcza daléj obżałowany, że ani nie poszedł do obozu powstańczego ani się dostał do niewoli rosyjskiéj.

(Balcerek 2018, 73)

Pamiętnik Matuszewskiego

Wpis księcia Romana Adama Augusta Wilhelma Klemensa Czartoryskiego z września 1863 r. w pamiętniku Józefa Matuszewskiego przyciąga uwagę. Jego autor należał do arystokracji, a wpisał się do sztambucha zwykłego krawca.

(Matuszewski 1864, 6; Graf 1864)

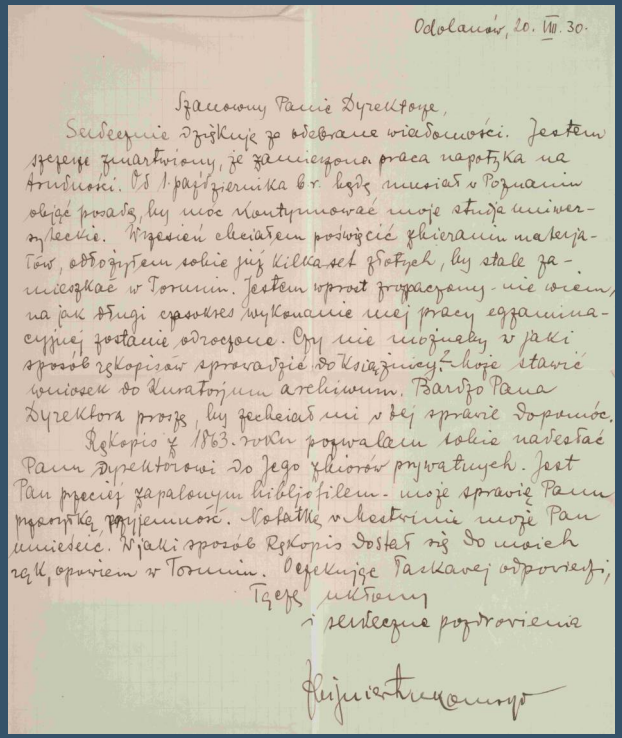
Pamiętnik Matuszewskiego

Portret Mikołaja Radziwiłła z około 1864 roku, na odwrocie zapis „Na pamiątkę wspólnej Kozy.”

(Meltzer [1864]b)

Pamiętnik Józefa Matuszewskiego w Książnicy

Odolanów, 20. VIII. 30.

Szanowny Panie Dyrektorze,

Serdecznie dziękuję za odebrane wiadomości. Jestem szczerze zmartwiony, że zamierzona praca naprędce na Antibuki. Od 1. października br. będę musiał w Poznaniu objąć posadę, by móc kontynuować moje studja uniwersyteckie. Wzięcie chciałem poświęcić głównie nakreśleniu, odrzuciłem sobie już kilka set złotych, by stale zamieszkać w Toruniu. Jestem wprost przygnębiony niemożnością, na jak długi czas wykonanie mej pracy egzaminacyjnej zostanie odroczone. Czy nie mógłby w jaki sposób rękopis sprowadzić do Książnicy? Moje stawić wniosek do Kuratorjum oficjalnie. Bardzo Pana Dyrektora proszę, by zechciał mi w tej sprawie dopomóc.

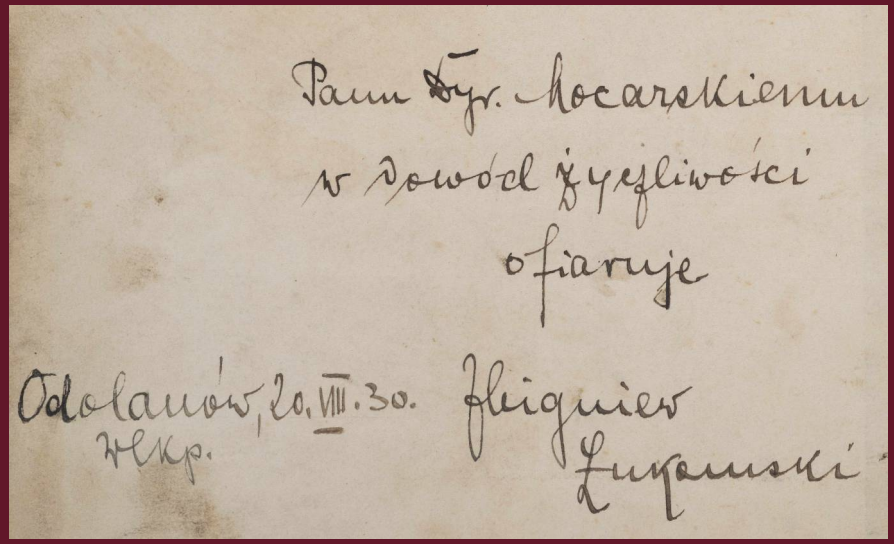
Rękopis z 1863. roku pozwalam sobie nadesłać Panu Dyrektorowi do jego rąk prywatnych. Jest Pan przecież zapalonym bibljofilem - moje sprawię Panu przykrą przyjemność. Załatwię w Mestwinie moje Pan umieszczę. W jaki sposób rękopis dostał się do moich rąk, opowiem w Toruniu. Oczekuję łaskawej odpowiedzi,

Z wielkim
i serdecznym poważaniem

Zbigniew Łukomski

List Zbigniewa Łukomskiego do Zygmunta Mocarskiego, który został doklejony do trzeciej strony okładki pamiętnika Józefa Matuszewskiego (Matuszewski 1864)

Pamiętnik Józefa Matuszewskiego w Książnicy

Pam. Dyr. Mocarskiemu
w dowód życzliwości
ofiaruje
Odolanów, 20. VIII. 30. Zbigniew Łukomski
Wkp.

MESTWIN
DODATEK NAUKOWO-LITERACKI
SŁOWA POMORSKIEGO

Nr. 4. | Toruń, dnia 16 maja 1934 r. | Rok 10

TREŚĆ: KS. ALFONS MAŃKOWSKI. Toruńskie „Polenlieder". — MGR. STAN. WAŁĘGA. Stanowisko prawno - państwowe miasta Torunia w Prusiech Królewskich i Rzpltej.

KS. ALFONS MAŃKOWSKI

Toruńskie „Polenlieder"

Wojna narodowa o niepodległość 1830—31 r. nie tylko w Polsce obudziła zapał, ale i poza granicami jej u innych narodów poeci i literaci, artyści i historycy sławili dzielność oręża bohaterskiego narodu, radowali się zwycięstwem orła białego, smucili się klęską, pocieszali dodając odwagi do wytrwania, współczuwali z uchodźcami.[1]) Sympatje, zachwyt, podziw nie powstały nagle, ale wznowiły się dla Polaków, skoro Grecja przez wzgląd na starożytną kulturę swoją zachęcona i wspierana przez Europę porzawszy za broń zrzuciła jarzmo tureckie.[2])

Nie było to rzeczą przypadkową, że sprawa polska, walka o wolność przeciw uciskowi, najwięcej znalazła zapalonych zwolenników w Niemczech, zwłaszcza w Prusiech. Król Fryderyk Wilhelm III przyrzekł po wojnach napoleońskich dać krajowi swojemu konstytucję, ale słowa nie dotrzymał. Rządy absolutystyczne, policyjne, wywołały niezadowolenie, protesty, spiski. Domagano się coraz głośniej spełnienia obietnicy królewskiej. W takich warunprzyczyny, lecz działalność młodych demokratów z Mieroslawskim na czele, przygotowujących przez emisarjuszów nowe zbrojne powstanie.

Przygrywkę do tej akcji poetyczno - literackiej, której widownią był Thorner Wochenblatt, wydawany przez L. Drechslera w jego oficynie, była nowela „Die Rache des Polen" ogłoszona 1844. Właściwemi Polenlieder są Jana Wilhelma Worma „An die Polen", niewiadomego autora (Th.... J....) „Des Polen Sense" i innego niezn...go poety „Eine Thräne". Trzy te utwory dość udatne, Leonhardowi nieznane, podajemy poniżej, dodając do nich wiersz toruńczyka dra Karola Neya w zbiorze Leonharda już ogłoszony „Polens Adler sind gefallen", nie zamieszczamy natomiast tłumaczenia, niewiedzieć przez kogo, mickiewiczowskich Czatów p. t. „Auf der Lauer",[4]) ponieważ w ścisłem znaczeniu do kategorji „Polenlieder" nie należą.

1

AN DIE POLEN

Das stolze Babylon zerstob in Trümmer
Auch Xerxes Millionen traf das Schwert
Es schwand der tapfern Graecia goldner Schimmer

Po lewej stronie: wpis Zbigniewa Łukomskiego o podarowaniu pamiętnika Józefa Matuszewskiego Zygmuntowi Mocarskiemu; po prawej: strona tytułowa Mestwina z 1934 roku, kiedy redaktorem odpowiedzialnym był Zbigniew Łukomski
(Matuszewski 1864; Łukomski 1934, 1)

Podsumowanie

- Sztambuchy z aresztu Hasuvogtei stanowią świetne źródło do poznania mało znanego epizodu powstania styczniowego, jakim był berliński proces w 1864 roku.
- Promocja mało znanych pamiętników jest kapitalną formą promocji udziału mieszkańców Królestwa Prus w polskim zrywie niepodległościowym oraz zbiorów Książnicy.

Bibliografia

1) Balcerek, Mariusz. 2018. „Pamiętniki z aresztu w Hausvogtei. Imienniki księdza Cypriana Jarochowskiego i Józefa Matuszewskiego”. *Textus et Studia*, nr 1/2, 61–85. https://doi.org/10.19265/TES.2018.12131461.
2) *Die Hausvogtei in Berlin*. 1848. IV 87/285 VI. Stadtmuseum Berlin. https://sammlung-online.stadtmuseum.de/Details/Index/292153.
3) Graf, Heinrich. 1864. *Roman Czartoryski, portret atelier. w popiersiu*. MHF 1862/II/12. Muzeum Fotografii w Krakowie. https://zbiory.mufo.krakow.pl/card/mhf-1862-ii-12/.
4) Jarochowski, Cyprian. 1863. „X. Cypriana Jarochowskiego pamiątka z więzienia”. Berlin - więzienie Hausvogtei. Towarzystwo Naukowe w Toruniu, Rps 189. Wojewódzka Biblioteka Publiczna – Książnica Kopernikańska w Toruniu.
5) Łukomski, Zbigniew, red. 1934. *Mestwin. Dodatek Naukowo-Literacki Słowa Pomorskiego* 10 (4): 1.
6) Matuszewski, Józef. 1864. „Pamiętnik z więzienia Hausvogtei w Berlinie dla Józefa Matuszewskiego z roku 1863”. Rps 233. Wojewódzka Biblioteka Publiczna – Książnica Kopernikańska w Toruniu.
7) Meltzer. 1864. *Mikołaj Radziwiłł, portret atelierowy we wnętrzu*. MHF 1862/II/24. Muzeum Fotografii w Krakowie. https://zbiory.mufo.krakow.pl/card/mhf-1862-ii-24/.
8) Schwartz, F. Albert. 1889. *Hausvogteiplatz mit Blick auf die Hausvogtei*. IV 65/692 V. Stadtmuseum Berlin. https://sammlung-online.stadtmuseum.de/Details/Index/185508.
9) Semkowicz, Władysław. 1925. „Mapa historyczna Rzeczypospolitej Polskiej w r. 1771 z uwzględnieniem granic i miejsc historycznych od początku XVII w.” Lwów; Warszawa: S[półka] Akc[yjna] Książnica-Atlas. Zjednoczone Zakłady kartograficzne i wydawnicze T.N.S.W. ZZK 21 200. Biblioteka Narodowa, Polska. https://polona.pl/item-view/00cdb70a-cf21-4104-892d-35ec84cec099?page=0.

Mariusz Balcerek

DZIĘKUJĘ ZA UWAGĘ

Materiał jest prezentowany na prawach licencji Creative Commons: Uznanie autorstwa-Na tych samych warunkach 4.0 międzynarodowe (CC BY-SA).